

ЈАЗИЧНИТЕ ИНОВАЦИИ И ИЗРАЗ ВО ФУНКЦИЈА НА СТИХОТ

(врз примери од поезијата на Ацо Шопов)

Елка Јачева-Улчар

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

elka.jaceva.ulcar@gmail.com

Апстракт: Во почетокот од статијата се осврнуваме врз јазичниот израз на младиот Ацо Шопов кои своите први поетски експресији ги реализира како младич во виорот на Народноослободителната борба на македонски јазик, и покрај тоа што неговото образование до почетокот на војната се одвивало на српски јазик. Оттука и поголемиот број т.н. србизми во нашата поезија, но и извесни лексички дијалектизми (често со непросирно значење, сп. клчки), но и граматички, како на пр., употреба на обична множина во раци наместо стандардното раце, како остаток од некогашната двоина во старословенскиот јазик. Покрај ова, поетот често пристапува кон создавање нови зборови во функција на стихот, сп. чмај, мртвоса, злост и др.

Клучни зборови: *стихови, дијалектизми, србизми, македонски јазик*

Пред да ја „фатам работата“ in medias res, како што велеле старите Римјани, не би можела без да кажам неколку општи збора, не за литературниот опус, ами за јазикот што го користи Ацо Шопов токму во оние први негови поетски пројави, во песните пишувани во текот на војната и веднаш по неа, во времето кога нашиот јазик нема ни своја азбука, ни свој правопис, ни извршено нормирање, ни кодификација, ни развиени функционални стилови... Токму поради ова, фасцинантно е колку овој дваесетгодишник, иако школуван на туѓ јазик, во песните користи еден чист македонски јазик, толку близок до она што кусо време по неговата објава ќе стане норма на македонскиот јазик. Ова дотолку повеќе што неговиот роден говор, штипскиот, како дел од големото источно наречје, воопшто, не влегува во оние наши централни говори, коишто, пак, од своја страна послужиле за основа на македонскиот стандарден јазик. Првата стихозбирка на Ацо Шопов со преедноставен наслов „Песни“ во која се поместени „триесет страници поезија што се вбројуваат меѓу првите страници на македонската современа национална историја и литература“ (<https://www.acosorov.com/библиотека/оригинални/песни-1994lang=mk>), претставуваат сведоштво за едно време во кое, според зборовите на самиот поет „борбата

(...) беше единствена можност да се најде смисла на животот, единствен начин да се зачува младоста, поточно да се даде младост на младоста“ (Ацо Шопов, 1973), е напишана од партизанот во Третата македонска ударна бригада во текот на НОБ. Неговите песни набргу стануваат прочуени меѓу партизаните, а според неговите современици – Шопов не ни можел да очекува дека тие ќе бидат објавени во тоа време.

Стихозбирката во кусо време доживува дури три објави. Според зборовите на Б. Конески, првата книга објавена на македонски јазик во слободна Македонија, односно збирката Песни, позната меѓу литературоведите како Песни 1, се родила некаде при крајот на септември или во почетокот на октомври 1944 година, кога околинскиот НОМСМ Куманово ги умножува песните на шапирограф, во печатницата „Георгиевски“, и испраќа примероци до македонската редакција на „Млад борец“ којашто се наоѓа во Горно Врановци, близу до Велес (Конески 1983: 68).

Изданието, пак, што критичарите обично го означуваат како Песни II е отпечатено во Белград со помош на српската партизанка Брана Перовиќ којашто ги однесла во Белград, каде што „Млад борец“ ги печати во книга. На 6 јануари 1945 година, делегацијата на антифашистичката младина на Србија на Вториот конгрес на Народно-ослободителниот младински сојуз на Македонија (НОМСМ) ги донесува печатените примероци во Скопје и им ги подарува на учесниците на конгресот, на кој Ацо Шопов учествува во својство на потпретседател на Главниот одбор на НОМСМ. Ова издание критичарите обично го означуваат како Песни II (1944), додека под Песни III (1945) се подразбира изданието на Печатница „Илинден“, Штип, од 1945 година.

По анализата на песните од јазичен аспект, се разбира, не нè напушти првичниот впечаток, иако на одделни места детектиравме извесни отклонувања од нормата што се должат првенствено на употребата на лексеми од јазикот на кој се школувал Шопов до Втората светска војна, српскиот, како и на лексеми, дијалектизми од неговиот локален говор, штипскиот. Личноглаголската форма померам во 1. л. еднина сегашно време од српскиот глагол померати со значење ‘полуде’ ја бележиме во стиховите од песната првата песна од стихозбирката Песни (1944) под наслов „Борба“, сп.:

На борба ... или – ќе се померам,
ќе штукнам, море, од пуста мака,
и не ќе можам да се собирам,
не ќе си дојдам веќе при себе...
Или, во стиховите:
...а срце лудо у гради бие
и пот ме лие
и бес ме фаќа – ...

Или во песната „Борбата на Дренак“ (Песни 1944),

...Дренак се гуши –
Дренак се души –
или
И цел ден пукот врие,
и цел ден бој се бие,
и ечат долови,
брда...

гледаме, исто така, лексеми од српско потекло. За волја на вистината само во првиот случај кај презентската глаголска форма померам, можеме лесно да детектираме србизам, додека во останатите случаи, особено во денешниот говор на скопјани глаголите лие, гуши, како и именката брдо, поради нивната присутност во секојдневниот говор, воопшто, не се доживуваат како туѓ јазичен елемент. Ова дотолку повеќе што именката брдо е засведочена во поголем број топоними на пошироката македонска јазична територија. Сп. Виргино Брдо (Скопје), Камено Брдо (Велес), Валандовско Брдо итн.

Во својата прва објава Шопов користи и дијалектизми, како што се катерам 'се искачувам'; клчки 'големи парчиња месо со коска', дека во значење на 'каде', одзема 'одзива, освива', бумби 'бомби', картешници 'картечница, рафали, митралез'. Сп.:

не ќе си дојдам веќе при себе,
не ќе да трчам и се катерам,
по тиа гори китни високи,
клчки ќе блуам, лека ќе тлеам,
за младост бујна срце ќе плака
а ја ќе мреам!
(...)
...тамо дека вечно грмеж одзема,
дека прскат бумби, картешници ржат...

Веќе во наредната стихозбирка, заедничка со Славко Јаневски под наслов „Пругата на младоста“, чиј наслов претставува хибрид од имињата на циклусот песни од Славко Јаневски под наслов „Огнена младост“, односно „За пругата наша“ од Ацо Шопов, а отпечатена во 1946 год. релативниот сврзник дека е заменет со каде како што е во централнојазичната македонска територија. За одбележување е и тоа дека овој циклус на Ацо Шопов ги крие во себе оние глаголски форми на завршок -уе, кои опстојале во стандардот докај 1948 год., како што нè информира Трајко Стаматовски во својата студија „Борба за

македонски литературен јазик“, а потоа биле заменети со оние на завршок -ува .

Како експликација на погоре кажаното ги земаме предвид следниве стихови од Ацо Шопов од песната „За пругата наша...“ од горепосочената стихозбирка, „Пругата на младоста“ заедничка со Славко Јаневски.

Ноќ расплела в гора посребрени коси,
в логорите бела месечина роси,
сал Криваја брза лем – огнови пали –
раздробуе браној в изострени скали,
и Босанка млада, од Сеона вила,
со прснати мисли на ветрови крила
потопуе срце во споменот страден, –
за првата љубов, – за јунакот Младен:

Во продолжение ќе се задржиме на некои примери ексцерпирани од стихозбирката под наслов „Небо над тишината“, која, всушност, претставува избор од љубовната лирика на Ацо Шопов, направен од Веле Смилевски, застапен во едицијата македонска љубовна лирика во десет книги, во издание на ИП „Култура“ од Скопје во 1990 година. Во фазата на интимистичката поезија, Шопов многу често во функција на одржувањето на ритмот и римата во своите песни, прибегнува кон „ковање“ сопствени, авторски неологизми по пат на семантичка и зборообразувачка деривација. Во овој контекст ќе се задржиме на лексемите зрелина и здравина, мртвоста, злости и чмај.

Лексемите зрелина и здравина се образувани од придавките зрел, односно здрав + суф. -ина, со кој во македонскиот јазик се изведуваат деривати мотивирани од качествени придавки, како бистирна од бистар, белина, острина и др. (К. Конески 1995: 45). Дериватот зрелина не е нотиран во речничкиот фонд на македонскиот јазик, но затоа го среќаваме скован под виртуозната поетска палка на Ацо Шопов, кој во еднаков ритам и правилна рима пее:

„Црн е твојот ветар, а ноќта бела
и секој дамар напнат од зрелина.
Застани како меч во овој дрворед од тела
пред да се срушиш заслепено од белина.“;
(од песната „Последна молитва на моето тело“, в. Шопов 1990: 52)

или во

„... да те допрам да се стутулам под твојата убавина
Под таа крепост од здравина...“
(од песната „Заиграј го танецот на мртвите“, в. Шопов 1990: 67)

Во иста постапка и со иста цел настанала и лексемата злости која се наоѓа во крајниот стих од следнава строфа, заради римата со зборот пцости:

И сега сам,
пред овој рид од болка и човештина,
на патишта што не ги знам
завивам раскинат од глад и пцости.
Ти дојде како црна вода на болештина
со која се болува довек
од сите проклетства и злости.
(од песната „Небиднина“, в. Шопов 1990: 56)

Злости е, исто така, Шопова кованица, образувана од именката зло или од придавката зол со именскиот суфикс -ост, што во македонското зборообразување го среќаваме кај називите за изразување апстрактна особина како убост, блискост, близост итн. (К. Конески 1995: 44). Значењето би било рамно на „злоба“. Овде зборот злости е употребен во множина поради постигнување правилна рима со пцости, што неретко, со иста цел, го применува и во други свои стихови, дури и кај оние лексеми што граматички немаат множински форми. Сп.: сегашности, дамнини, светлини...

Еве го тоа место, таа свенлива убавина
пред сите сегашности и сите дамнини,
пред твоето исконско темно неспокојство –
тие неизодливи нерамнини.
(од песната „Десетта молитва на моето тело“, в. Шопов 1990: 51)

Лексемата мртвоста ја бележиме во песната „Молитва за сињарката – мојата наречница“ (Шопов 1990: 69), во следниов контекст:

„Ако ме оставиш така ни жив ни мртов –
жив ќе се мртвосам, а ни мртов
не ќе се здружам со мртвите
иако не сум луд светот луд ќе ме смета.“

и претставува, практично, синоним на глаголот умре, а можеби и пцовиса. Авторот сакајќи да ги избегне ефемерните, баналните и во крајна

линија непоетските глаголи умре или пцовиса, пристапил кон ковање на една хибридна глаголска форма од придавката мртов и наставката -са за образување аористни форми во грчкиот јазик, за кој Конески во „Историјата на македонскиот јазик“, истакнува: „Оваа наставка се јавува како продуктивна во извесен број глаголски образувања на наша почва, како што се: крвосо, тревосо, смилосо се и др. и смета дека таа се издвоила од грчките аористни форми како киниса, хареса итн.“ (Б. Конески 1986: 215), па се инфилтрирала во нашиот јазик низ гореспоменатите глаголи, во чија основа главно стојат именки, кои се вербијализираат со додавање на оваа наставка.

Дојдовме и до лексемата чмај која мене лично, по лексемата небиднина, ми е една од најдобро осмислени лексеми од поетот. На поетот лексемата чмај му послужила за означување очај. Неа ја сретнавме во првата четиристишна строфа од песната „Ако сведнам понекогаш глава“ (Шопов 1990: 12):

Ако сведнам понекогаш глава,
понекогаш ако паднам в чмај,
и во мртви зеници се јават
мртва тага и злослутен сјај.

Веројатно се прашувате во што е посебноста на оваа лексема. Очигледно е дека во нејзината основа лежи глаголот чмае ‘венеа, тлее поради осаменост, напуштеност, болест и сл.’, а авторот ја поименчил со -суфиксот -ј*, речиси, сум сосема сигурна – по аналогија со лексемата сјај, а со цел, како што видовме и претходно – да ја одржи правилната вкрстена рима. Мене, пак, во овој случај, како лингвист особено ме возбудува оваа несвесна интервенција на поетот Ацо Шопов кој народски кажано на „несакаана“ еден мошне стар индоевропски именски суфикс -ј*, за кој познатиот хрватски етимолог Петар Скок, своевремено напиша дека е „данас потпуно мртав“ (Skok 1971: 471) го оживеал и го ставил во функција да номинизира или да супстантивизира или да поименчи една глаголска форма и да создаде именка од машки род од типот на оние што во Кирило-Методијевиот период се менувале по палатална јо-основа, како што се сите именки од машки род што завршуваат на кратко и пред кои стои која било самогласка: сп.: бој, l2bod’i, kraj и др. (Угринова-Скаловска 1979: 57). Кога веќе дојдовме до старословенскиот, ќе кажеме дека кај Шопов не ја среќаваме двоинската форма раце (: ст.сл. r5c’) од именката рака (ст.сл. r5ka), ами раци што претставува рефлексива од неговиот локален идиом, на, можеби, ист начин како што и императивната форма отклучајте вс отклучете како што е во стандардниот македонски јазик.

Од сето наведено погоре може да констатирам дека во поезијата на Ацо Шопов егзистираат многу интересни и интригантни форми и изрази што

го разгореа и го возбудија моето лингвистичко љубопитство. Поетското творештво на Ацо Шопов, кој почнал да ги објавува своите песни, речиси, во ист момент со официјализирањето на македонскиот јазик, не претставува само сведоштво за раѓањето на македонскиот литературен јазик од повој, ами тоа – со сите нијанси на значења, зборотворење и наново преосмислување – нуди еден широк спектар за јазично истражување, како и одлична база за негово јазично препрочитување и анализирање. Оттука, како некогашна професорка на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, ќе си дозволам да им порачам на младите штипски филолози да се зафатат со едно посериозно, поопсежно и потемелно истражување од овој мој кус обид што го имате пред вас, како своевидно кроки за тоа во кои насоки би се движело јазичното истражување низ богатиот јазичен израз на поетот Ацо Шопов.

Користена литература:

- [1] Конески, Б. (1986): Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура.
- [2] Конески, Б. (1983): „Моето прво видување со Ацо Шопов“. Сп. Современост бр. 4, Скопје.
- [3] Конески, К. (1995): Зборообразувањето во современиот македонски јазик. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- [4] Стаматоски.Т. (1986): Борба за македонски литературен јазик. Скопје: ИП „Мисла“.
- [5] Толковен речник на македонскиот јазик, <https://makedonski.gov.mk/>, пристапено на 20.9.2023
- [6] Угринова-Скаловска, Р. (1979): Старословенски јазик. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- [7] Шопов, А. (1944): Песни, в. <https://www.acosopov.com/читалница/лирика/песни-1944-содржина?lang=mk>, пристапено на 21.3.2023
- [8] Шопов, А., Јаневски, С. (1946): Пруга на младоста, в. <https://www.acosopov.com/библиотека/оригинали/пруга-на-младоста?lang=mk>, пристапено на 21.3.2023.
- [9] Шопов, А. (1973): „Борбата – младост на животот“. Во в. „Млад борец“ од 19.12.1973
- [10] Шопов, А. (1990): Небо на тишината. Скопје: ИП „Култура“
- [11] <https://www.acosopov.com/библиотека/оригинални/песни-1994lang=mk>, пристапено на 20.4.2023
- [12] Skok, P. (1971): Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, t. I, Zagreb: JAZU

LINGUISTIC INNOVATIONS AND EXPRESSIONS IN VERSE FUNCTION

(based on examples of Aco Šopov's poetry)

Elka Jačeva-Ulčar

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

Abstract: At the beginning of the article, we refer to the language expression of the young Aco Šopov, who realized his first poetic expressions as a young man in the whirlwind of the National Liberation Struggle in the Macedonian language, despite the fact that his education until the beginning of the war had been Serbian language. Hence the great number of the so-called Serbianisms in his poetry, but also certain lexical dialecticisms (often with an opaque meaning, cf. klčki), but also grammatical ones, such as the use of ordinary plural in "раци" instead of the standard "раце", as a remain of the former duality in Old Slavic language. In addition to this, the poet often approaches the creation of new words in the function of the verse, cf. чмај 'Despair', мртвоста 'to die', злост 'malice, evil' etc.

Keywords: *verses, dialectics, Serbianisms, Macedonian language.*